

Krzysztof Firlej

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

LOKALIZACJA PRZEDSIĘBIORSTW PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO W FAZIE TRANSFORMACJI

THE LOCALIZATION OF FOOD ENTERPRISES IN THE TRANSFORMATION PROCESS

Słowa kluczowe: lokalizacja, konkurencyjność, przemysł spożywczy

Key words: localization, competitiveness, food industry

Synopsis. Podjęto próbę przedstawienia sytuacji, w której znalazły się przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego w fazie transformacji polskiej gospodarki. Oceniono wpływ fazy przedakcesyjnej oraz przedstawiono źródła przewagi konkurencyjnej, a także ich lokalizacji po akcesji do Unii Europejskiej. Autor ocenił szanse i korzyści oraz problemy wynikające z zaistniałej sytuacji na przykładzie przedsiębiorstw zlokalizowanych w województwie małopolskim.

Wstęp

W dobie globalnej gospodarki powstają coraz większe wyzwania dla przedsiębiorstw, które funkcjonują w warunkach wysokiej konkurencji. Polski przemysł spożywczy od momentu wstąpienia naszego kraju do grupy państw członkowskich Unii Europejskiej znacznie się rozwinął, a funkcjonujące w nim przedsiębiorstwa po okresie przekształceń restrukturyzacyjnych dokonanych w początkowym okresie transformacji rozpoczęły fazę modernizacji w zakresie organizacji i zarządzania. Szymański [2008] wskazuje, że kapitał wybiera miejsca mu sprzyjające, a omija te, które mu nie sprzyjają. Bazując na tej tezie można stwierdzić, że polski przemysł spożywczy wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej dzięki dopływającemu kapitałowi, przez wykorzystanie przysługujących mu środków finansowych stale się unowocześnia. Rozwojowi przemysłu spożywczego pomaga wysoka dynamika wzrostu eksportu produktów rolno-spożywczych sprzyjająca podwyższeniu poziomu inwestycji. Pomimo istniejącego na światowym rynku kryzysu finansowego przedsiębiorstwa spożywcze z pozytywnym skutkiem przetrwały trudny okres funkcjonowania, a w niektórych z nich zauważalne są wręcz pewne symptomy rozwoju. Dzięki restrukturyzacji i unowocześnianiu przedsiębiorstw w okresie pięciu lat członkostwa w Unii Europejskiej wystąpił szybki wzrost poziomu eksportu polskich produktów rolno-spożywczych. W ostatnim roku uległ niewielkiemu zmniejszeniu, ale można przypuszczać, że w przyszłości tendencja wzrostowa zostanie zachowana. Utrzymujące się na wysokim poziomie rozmiary eksportu produktów rolno-spożywczych świadczą o wysokiej ich konkurencyjności na unijnym rynku, gdyż głównie tam skierowana jest oferta eksportowa.

Ogólnie na lokalizację przemysłu rolno-spożywczego wpływa wiele czynników warunkujących prowadzenie działalności gospodarczej na danym terenie. Wśród nich za najważniejsze należy uznać: przestrzeń – jej zróżnicowanie i zmienność, politykę państwa względem danego terenu, zorganizowanie przemysłu i ochronę środowiska. Porter [2001] w swojej książce „Porter o konkurencji” wyznacza źródła przewagi konkurencyjnej lokalizacji, zastanawiając się nad jej rolą w stosunku do statycznej rywalizacji polegającej na minimalizacji kosztów funkcjonowania przedsiębiorstwa w stosunkowo zamkniętej gospodarce, gdzie decydującą rolę odgrywa względna przewaga czynników produkcji (pracy i kapitału) oraz efektów skali. Autor uważa, że prawdziwy obraz konkurencji ma charakter dynamiczny i polega na innowacji i poszukiwaniu strategicznych różnic. Wyznacza także trzy warunki przyczyniające się do tego, że nakłady w postaci czynników produkcji mają mniejszą wartość: zwiększoną podaż nakładów w miarę otwierania się coraz większej liczby krajów na globalną gospodarkę, większą sprawność krajowych i międzynarodowych czynników

produkcji oraz malejącą rolę czynników produkcji w konkurencji. Tak więc, lokalizacja firmy warunkuje powiązania z nabywcami i dostawcami oraz instytucjami pozycjonując ją na rynkach lokalnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych.

Cel, metodyka i obszar badań

Za główny cel przyjęto przedstawienie najważniejszych źródeł przewagi konkurencyjnej lokalizacji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego. Lokalizacja firmy wpływa na jej efektywność, dynamikę, jak również rozwój regionu, w którym się znajduje. Wcześniej uważano, że ważniejsza w funkcjonowaniu firmy jest integracja pionowa, ale obecnie większą uwagę przedsiębiorcy przywiązują do możliwości danej miejscowości, która jest zależna nie tylko od sektorów, w których firmy konkurują, ale też od tego, jak konkurują. W omówieniu źródeł przewagi konkurencyjnej lokalizacji firm wykorzystano badania przeprowadzone dla 3018 firm klasyfikujące je jakościowo w ujęciu regionalnym oraz model wpływu lokalizacji na konkurencję Portera, w którym autor przedstawił cztery wzajemnie powiązane czynniki graficznie w postaci rombu. Badaniu poddano przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego, których funkcjonowanie analizowano pod względem efektywności i konkurencyjności. Część empiryczna jest zestawieniem oceny kluczowych czynników warunkujących funkcjonowanie firm przemysłu spożywczego w okresie przedakcesyjnym i w warunkach pełnego uczestnictwa Polski w strukturach Unii Europejskiej. W przeprowadzonej analizie polski przemysł rolno-spożywczy (jego lokalizacja i konkurencja) usytuowano jako element ogromnego unijnego sektora agrobiznesu, który jest odpowiedzialny za bezpieczeństwo żywnościowe mieszkańców Unii Europejskiej zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym.

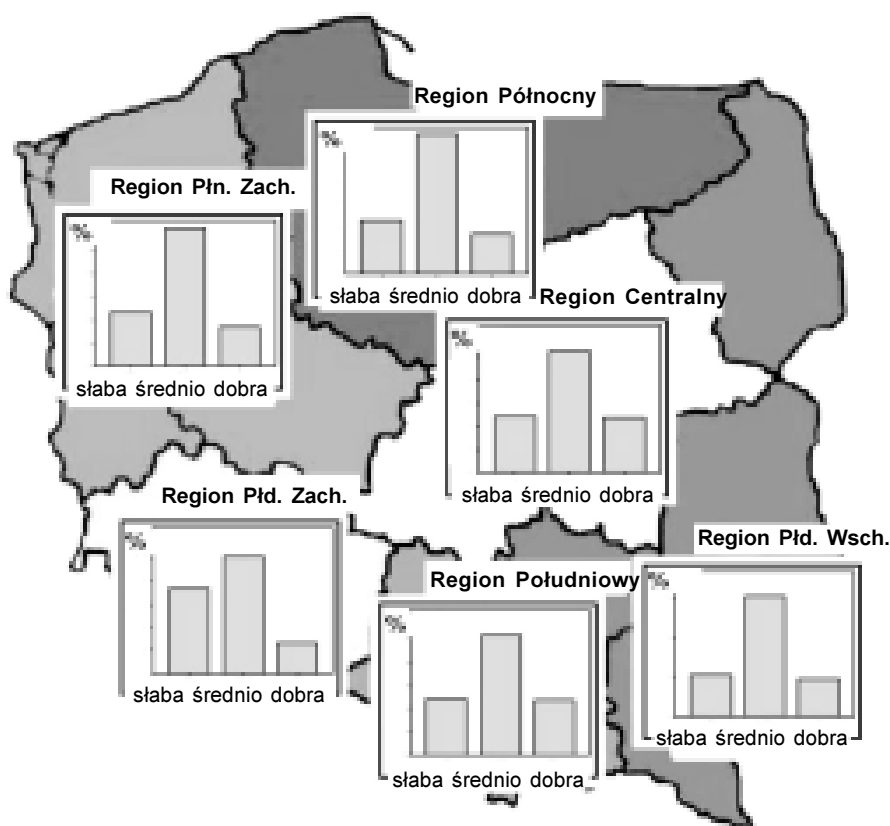
Lokalizacja i konkurencja przedsiębiorstw przemysłu spożywczego

Konkurencyjność jest zdolnością przedsiębiorstw, przemysłów, regionów, narodów, wielonarodowych związków regionalnych do generowania relatywnie wysokiego i stabilnego dochodu oraz poziomu zatrudnienia w ujęciu światowym [OECD 1998]. Dla wielu ekonomistów jest to niezwykle ważna właściwość gospodarki w skali światowej, która tworzy swego rodzaju walkę pomiędzy przedsiębiorstwami w zakresie podaży towarów o odpowiednim standardzie i określonej cenie [Firlej 2008a]. W warunkach gospodarki rynkowej przedsiębiorstwa samodzielnie nie są w stanie wpłynąć na poziom ceny, gdyż zależy ona od rynkowych sił podaży i popytu, a mogą jedynie podnosić konkurencyjność swoich produktów – przez co tworzona jest suma nadwyżek producenta i konsumenta [Samuelson, Marks 1998]. Konkurencyjność firmy zależy od efektywności i zamożności miejscowości, w której zlokalizowana jest dana firma, od rozwoju sektora i sposobu konkurowania na jej terenie. Zamożność terenu, na którym zlokalizowane są firmy zależy z kolei od ich nowoczesności, efektywności, branży i skali produkcji. Firmy zwykle lokalizowane są według uznania i posiadanych kapitałów, które także warunkują przynależność do danego terenu. Lokalizacja firmy nie odgrywa znaczącej roli przy jej zakładaniu, co stwarza później negatywne konsekwencje, a jest to element, który może okazać się kluczowy w powodzeniu biznesu. Niezwykle istotną cechą danego terenu jest jakość środowiska biznesu, która determinuje ich obsługę logistyczną, prawną i administracyjną. Aby zobrazować usytuowanie firm rolno-spożywczych w Polsce pod względem ich efektywności ekonomicznej wykorzystano dane GUS podawane przez Monitor Polski B zawierające bilanse i sprawozdania finansowe [Firlej 2008]. Na podstawie danych z lat 1998-2002 wyznaczono pięć wskaźników, które poddano analizie statystycznej. W przeprowadzonych badaniach przeanalizowano sprawozdania finansowe firm, które przedstawiły je bez błędów. Okres badania 1998-2002 został wybrany jako ostatni pięcioletni interwał czasowy, poprzedzający akcesję naszego kraju do Unii Europejskiej. Wyniki przeprowadzonych badań umożliwiły ilościowe przedstawienie firm przemysłu rolno-spożywczego na podstawie badanych wskaźników. Według wskaźnika rentowności:

- operacyjnej majątku firm przemysłu rolno-spożywczego – najwięcej było firm średnich (38,7%) i słabych (30,9%), a najmniej firm dobrych (13,3%),
- wskaźnika rentowności majątku netto firm przemysłu rolno-spożywczego – najwięcej było firm średnich (46,1%) i słabych (20,4%), a najmniej firm dobrych (16,4%),
- sprzedaży operacyjnej firm przemysłu rolno-spożywczego – najwięcej było firm średnich (79,5%) i dobrych (6,7%), a najmniej firm słabych (1,3%),
- sprzedaży netto firm przemysłu rolno-spożywczego – najwięcej było firm średnich (58,3%) i słabych (33,5%), a najmniej firm dobrych (6,7%),

- kapitału własnego firm przemysłu rolno-spożywczego – najczęściej było firm średnich (74%) i słabych (21,1%), a najmniej firm dobrych (4,3%).

Następnie w przeprowadzonych badaniach dla każdego znormalizowanego wskaźnika przedsiębiorstw przemysłu spożywczego zweryfikowano hipotezę o istnieniu związku pomiędzy regionami a jakością firm. Zastosowano test chi-kwadrat dla tablic wielodzielczych 6x3 (6 regionów x 3 stopnie jakości). Przykładowo na podstawie wskaźnika rentowności netto stwierdzono, że największa liczba firm dobrych występuje w regionie centralnym i północno-zachodnim, a najmniejsza – to teren regionu wschodniego i południowo-zachodniego. Największa liczba firm średnich znajduje się na terenie regionów północno-zachodniego, centralnego i północnego, a najmniej na terenie regionów południowego i południowo-zachodniego. Duża liczba firm słabych występuje w regionach centralnym i północno-zachodnim, średnia – w regionach północnym i wschodnim, a najmniej działa w regionach południowym i południowo-zachodnim (rys. 1).

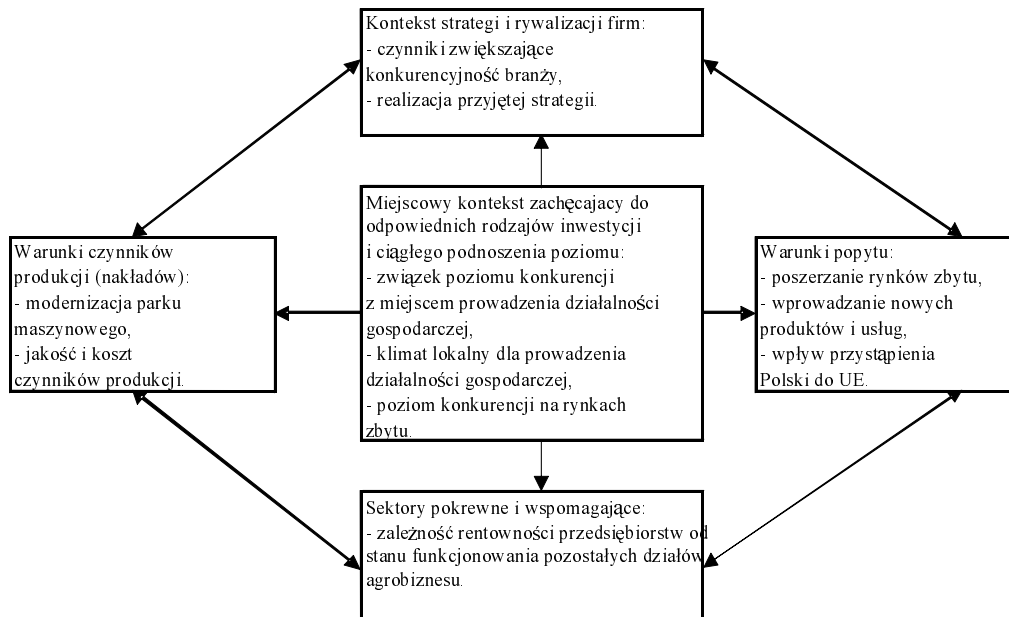

Rysunek 1. Lokalizacja firm przemysłu rolno-spożywczego w Polsce na podstawie wskaźnika rentowności majątku netto w latach 1998-2002

* oś odciętych na wykresach oznacza jakość firm, oś rzędnych ich procent.

Źródło: opracowanie własne.

Analogiczne badania przeprowadzono dla wskaźnika rentowności operacyjnej majątku, wskaźnika rentowności sprzedaży operacyjnej, wskaźnika rentowności sprzedaży, wskaźnika rentowności kapitału własnego. Stwierdzono, że liczba firm według podziału jakościowego ma silny związek z poziomem uprzemysłowienia danego regionu. Wyniki przeprowadzonych badań dowiodły, że najczęściej firm dobrych przemysłu rolno-spożywczego zlokalizowanych jest w centralnej i północnej Polsce. Ogólna liczba badanych firm wskazuje, że na tych terenach występuje najczęściej firm średnich i słabych. Można również wnioskować, że usytuowanie firm według kryterium jakości w przeprowadzonych badaniach odzwierciedliło stan rozwoju regionów, w których te firmy są zlokalizowane.

Rysunek 2. Badane źródła przewagi konkurencyjnej lokalizacji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w województwie małopolskim w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Porter 2001].

Analizując powyższe wyniki wykorzystano model wpływu lokalizacji na konkurencję Portera. Autor przedstawił w nim cztery wzajemnie powiązane czynniki graficznie w postaci rombu, które wpływają na motywację do inwestowania i ciągłego podnoszenia poziomu produkcji na danym terenie, uwzględniając występującą nasiloną konkurencję między miejscowymi rywalami. Jako źródła przewagi konkurencyjnej lokalizacji Porter wymienia: kontekst strategii i rywalizacji, warunki czynników produkcji (nakładów), warunki popytu oraz sektory pokrewne i wspomagające firmy.

Aby przedstawić źródła przewagi konkurencyjnej lokalizacji firm posłużono się wynikami badań empirycznych, które zostały przeprowadzone w 2007 roku, w 289 firmach zlokalizowanych na terenie województwa małopolskiego z podziałem na wybrane branże przemysłu rolno-spożywczego [Firlej *Rozwój...* 2008]. Branże, które zostały poddane badaniu to: zbożowa, cukiernicza, mleczarska, owocowo-warzywna i mięsna. Badając zbiorowość tych firm przeprowadzono analizę uwarunkowań mikroekonomicznych wpływających na ich rozwój. Dokonano oceny zasobów czynników produkcji (nakładów), czynników społeczno-demograficznych i stan ich infrastruktury. Zbadano także obowiązujące strategię i występującą rywalizację pomiędzy firmami, istniejące warunki popytu oraz sektory pokrewne i wspomagające. W przeprowadzonym badaniu uczestniczyli właściciele firm, którzy pełnią funkcje menedżerskie i ich pracownicy. Wzięto pod uwagę czynniki zewnętrzne, wewnętrzne i organizacyjne, które są w większym lub mniejszym stopniu ze sobą skorelowane. Badanie tych czynników dostarczyło informacji o zależnościach stanu istniejącego i przyszłego przedsiębiorstw od warunków ograniczających otoczenia, jako zmiennych egzogenicznych.

Odnosząc się do źródeł przewagi konkurencyjnej lokalizacji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w województwie małopolskim szczególną uwagę zwrócono na miejscowy kontekst zachęcający do odpowiednich rodzajów inwestycji i ciągłego podnoszenia ich poziomu. Zapytano o związek poziomu konkurencji z miejscem prowadzenia działalności gospodarczej. Przedsiębiorcy w ponad 90% uznali, że występuje bardzo duży i duży związek poziomu konkurencji z miejscem prowadzenia działalności gospodarczej, chociaż wystąpiły rozbieżności co do jego oceny w poszczególnych branżach. Pozytywnie oceniono klimat lokalny dla prowadzenia działalności gospodarczej, chociaż jako bardzo dobry oceniło go tylko 5,04% firm, a dobry – 54,59%. Poziom konkurencji występującej na rynkach zbytu uznano za bardzo duży (50,09%) i duży (44,23%).

Badając kontekst strategii i rywalizacji firm określono wskazane przez respondentów czynniki zwiększające konkurencyjność w branży oraz realizację przyjętej strategii. Za najważniejsze czynniki

ki zwiększające konkurencyjność respondenci uznali wprowadzenie nowoczesnych technik pracy (25,96) oraz obniżenie kosztów pracy (25,72%). Istotną okazało się zwiększenie powierzchni produkcyjnej (16,83%). Respondenci zwracali uwagę na takie czynniki, jak: zwiększenie wydajności pracy, stabilny system podatkowy, obniżenie wysokości podatków, promocję i marketing, wysoką jakość produkcji, zwiększenie dostępu do środków finansowania, rozbudowę zaplecza surowcowego, eksport, zwiększenie liczby środków transportu, efekt skali, poprawę organizacji pracy, zwiększenie powierzchni magazynowych, wzrost zatrudnienia, wzrost produkcji, poszerzenie działalności, a nawet budowę laboratorium do analiz jakości. Realizację przyjętej strategii oceniano jako bardzo dobrą (28,10%) i dobrą (63,22%), co świadczy o właściwym podejściu firm do prowadzonej działalności pod względem organizacji pracy i zarządzania strategicznego. Respondenci za priorytetowe uznali uwarunkowania organizacyjne funkcjonowania firm, sposób ich zarządzania oraz stopień znajomości wizji przedsiębiorstwa.

Następnie zbadano warunki funkcjonowania firm pod względem wyposażenia w czynniki produkcji (nakłady). Zapytano o modernizację parku maszynowego oraz jakość i koszt czynników produkcji. W kwestii planów firm związanych z modernizacją parku maszynowego okazało się, że planuje ją 43,44% firm, natomiast nie planuje – 56,66%, chociaż w większości jest nią zainteresowana. Respondenci bardzo wysoko ocenili jakość kapitału ludzkiego, gdyż kwalifikacje i umiejętności zatrudnionych pracowników uznali za bardzo dobre w 17,73%, a za dobre w 69,92%. Wysoka jakość zatrudnionej kadry jest skutkiem prawidłowo prowadzonej i skutecznej rekrutacji pracowników.

Kolejnym źródłem przewagi konkurencyjnej lokalizacji firm były warunki popytu, wśród których zbadano możliwości w zakresie poszerzania rynków zbytu, wprowadzanie nowych produktów i usług oraz wpływ przystąpienia Polski do UE na zmiany w tym zakresie. Respondenci wysoko ocenili możliwości poszerzania rynków zbytu, co bezpośrednio było związane z pozytywną oceną gospodarowania w strukturze państw unijnych. Jedynie 6,97% respondentów przystąpienie Polski oceniło jako czynnik negatywnie wpływający na funkcjonowanie ich firmy, natomiast za w pełni pozytywny – 27,58%. Podzielone były opinie na temat zamiarów firm związanych z wprowadzaniem na rynek nowych produktów lub usług. Tylko 33,5% respondentów potwierdziła ich wprowadzenie w ostatnim roku, natomiast reszta nie była nimi zainteresowana, co świadczy o braku chęci podjęcia tego rodzaju działań.

Ostatnim, ale bardzo ważnym źródłem przewagi konkurencyjnej firmy jest funkcjonowanie sektorów pokrewnych i wspomagających. W badaniu zapytano o kształtowanie się zależności rentowności przedsiębiorstw od stanu funkcjonowania pozostałych działów agrobiznesu. W kolejności jako największy wpływ respondenci wymienili stan funkcjonowania rolnictwa (46,38%), obrót surowcami rolnymi (23,34%), przemysłu środków produkcji dla rolnictwa (12,45%), przemysłu spożywczego (11,41%). W niewielkim stopniu dostrzeżono występowanie zależności świadczenia usług materialnych na rzecz rolnictwa (3,70), rybołówstwa (2,06) i leśnictwa (0,60). Na tej podstawie można wnioskować, że stan rozwoju i funkcjonowania firm zlokalizowanych na terenie województwa małopolskiego jest ściśle powiązany z pozostałymi działami agrobiznesu i musi funkcjonować na zasadzie symbiozy.

Zakończenie

Większość badanych zakładów była zlokalizowana pod wpływem czynnika personalnego. W wielu przypadkach miejsce urodzenia lub zamieszkania właściciela decydowało o założeniu firmy na danym terenie. Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego województwa małopolskiego w warunkach rynkowych pozytywnie wpłynęło na przyjęte strategie i zwiększenie lokalnej rywalizacji. Konkurencyjność badanych firm nie jest związana z naśladownictwem, lecz w wielu przypadkach wiąże się z wdrażaniem wielu rozwiązań o charakterze innowacyjnym, przeznaczaniem części środków na badania i rozwój oraz systematycznym zwiększaniem poziomu inwestowania w unowocześnianie (w zasoby materialne, umiejętności i technologie). Należy również wziąć pod uwagę, że często wybór miejsca działalności gospodarczej ograniczył skalę ryzyka oraz dawał przewagę informacji o możliwościach zakresu inwestycji w stosunku do ich ilości i jakości. Respondenci za jedno z najważniejszych uznali możliwości finansowania inwestycji z kapitałów obcych i wzajemnie wysoki stopień zaufania pomiędzy nimi i rynkiem finansowym. Jest to dowodem tego, że czynniki pozaekonomiczne mogą mieć duży wpływ na lokalizację firmy. Znalezienie się Polski w grupie państw członkowskich Unii Europejskiej pozytywnie wpłynęło na coraz wyższy poziom

rywalizacji lokalnej tych przedsiębiorstw, co wyraziło się w obniżeniu kosztów produkcji, podwyższeniu sprawności produkcji i zróżnicowaniu produktów. Jednoznacznie można ocenić, że menedżerowie badanych firm przystosowali się do funkcjonowania w nowych warunkach politycznych i prawnych, które umiejętnie wykorzystali do ustabilizowania swej sytuacji gospodarczej na rynku lokalnym.

Literatura

- Firlej K.** 2008a: Rozwój przemysłu rolno-spożywczego w sektorze agrobiznesu i jego determinanty. Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 173-186.
- Firlej K.** 2008: Stymulanty konkurencyjności w zarządzaniu spółkami z indeksu WIG-Spożywczy. [W:] Uwarunkowania rynkowe konkurencyjności przedsiębiorstw, Birski A. (red.). Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn, s. 141-149.
- OECD 1998: Industrial Performance and Competitiveness In Era of Globalization and Technological Change. Directorate for Science, Technology and Industry, Industry Committee, Paris, June.
- Porter M.E.** 2001: Porter o konkurencji. Polskie Wyd. Ekonomiczne, Warszawa, s. 260-265.
- Samuelson W. F., Marks S.G.** 1998: Ekonomia menedżerska. PWE, Warszawa, s. 425-451.
- Szymański W.** 2008: Globalizacja a wyzwania konkurencyjne przedsiębiorstw gospodarki żywnościowej. [W:] Wybrane aspekty konkurencyjności polskich producentów żywności. IERiGŻ – PIB, nr 110, Warszawa, s. 23.

Summary

The author presents the list of Polish food enterprises according to their economic effectiveness and the most important sources of comparative advantages in Małopolska region in 2007. The performed study was conducted to answer the question, does enterprises competitiveness depend on the effectiveness and wealth of the place where the enterprise is localized or on the development of the sector and the competitiveness within it. The results show that the admittance of Poland in the European Union has positively influenced the increasing level of local competitiveness of food enterprises, what can be seen in the lower production cost, greater production efficiency and the differentiation of products. The managers of those food enterprises were able to adjust their functioning to the new political and legal circumstances, and used them in order to stabilize the economic position of the food enterprises in the local market.

Adres do korespondencji:

dr Krzysztof Firlej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Katedra Strategii Zarządzania i Rozwoju Organizacji
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków
tel. (0 12) 293 51 97
e-mail: kfirlej@poczta.onet.pl